

**VIZANTIYA IKONOKLAZMI VA UNING ABBOSIYLAR DAVRIDAGI
MUSULMON–XRISTIAN ALOQALARIGA TA’SIRI****Otajonov Ziyomhammad Qahramon o‘g‘li***O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi**“Qiyosiy dinshunoslik” yo‘nalishi 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Vizantiya ikonoklazmi hodisasi va uning Abbosiylar davridagi musulmon–xristian aloqalari kontekstidagi o‘rni ilmiy-qiyosiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda ikonoklazmning tarixiy bosqichlari, uning paydo bo‘lishiga ta’sir qilgan ichki omillar — davlat va cherkov munosabatlari, diniy legitimlik masalasi, harbiy-siyosiy bosim hamda diniy amaliyotdagi o‘zgarishlar yoritiladi. Shu bilan birga, Abbosiylar davrida shakllangan urush, diplomatiya, asir almashuvi va dinlararo munozara muhiti ikonalar masalasini musulmon auditoriyasiga izohlash zaruratini kuchaytirgani ko‘rsatib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Vizantiya ikonoklazmi, ikona, Abbosiylar xalifaligi, musulmon–xristian aloqalari, diniy polemika, legitimlik, cherkov va davlat munosabatlari, arab tilidagi xristian adabiyoti, muqaddas tasvir, diniy ramzlar.*

Abstract: *This article analyzes the phenomenon of Byzantine Iconoclasm and its role within the context of Muslim–Christian relations during the Abbasid period, based on a scholarly-comparative approach. The research highlights the historical stages of Iconoclasm and the internal factors that influenced its emergence, such as state-church relations, the issue of religious legitimacy, military-political pressure, and changes in religious practice. Furthermore, it demonstrates how the environment of warfare, diplomacy, prisoner exchange, and interreligious debate formed during the Abbasid era intensified the need to explain the issue of icons to a Muslim audience.*

Keywords: *Byzantine Iconoclasm, icon, Abbasid Caliphate, Muslim–Christian relations, religious polemics, legitimacy, church and state relations, Christian literature in Arabic, sacred image, religious symbols.*

Аннотация: *В данной статье на основе научно-сравнительного подхода анализируется феномен византийского иконоборчества и его роль в контексте мусульманско-христианских отношений в эпоху Аббасидов. Исследование освещает исторические этапы иконоборчества, а также внутренние факторы, повлиявшие на его возникновение: отношения между государством и церковью, вопрос религиозной легитимности, военно-политическое давление и изменения в религиозной практике. Вместе с тем обосновывается, что сформировавшаяся в период Аббасидов*

атмосфера войн, дипломатии, обмена пленными и межрелигиозных дискуссий усилила необходимость разъяснения вопроса икон для мусульманской аудитории.

Ключевые слова: *византийское иконоборчество, икона, Аббасидский халифат, мусульманско-христианские отношения, религиозная полемика, легитимность, отношения церкви и государства, христианская литература на арабском языке, священное изображение, религиозные символы.*

KIRISH

Vizantiya ikonoklazmi deganda Vizantiya imperiyasida muqaddas tasvirlar — ikonalarini ibodat va jamoat hayotida qo‘llash masalasi yuzasidan yuzaga kelgan uzoq siyosiy-diniy tortishuvlar tushuniladi; bu jarayon, odatda, ikki katta bosqichda ko‘riladi: taxminan 726–787-yillar va 815–843-yillar oralig‘i. Bu davr ayni paytda Abbosiylar xalifaligi kuchli siyosiy-madaniy markazga aylangan, musulmon–xristian aloqalari esa urush, sulh, elchilik, savdo va ilmiy-munozaraviy muloqot orqali doimiy harakatda bo‘lgan tarixiy muhitga to‘g‘ri keladi. Shuning uchun zamonaviy chet el tadqiqotlarida ikonoklazmning Abbosiylar davridagi musulmon–xristian aloqalari bilan bog‘liqligi “bir sabab — bir oqibat” ko‘rinishida emas, balki siyosiy, diniy va madaniy omillar kesishgan “ta’sir maydoni” sifatida tahlil qilinadi [1].

Ikonoklazm. Bu masala yuzasidan g‘arb adabiyotlarida eng ko‘p bahs qilinadigan nuqta shuki, Vizantiyada ikonalarini cheklash (yoki rad etish) siyosati tashqi ta’sir, xususan Islom ta’siri natijasimi yoki imperiyaning ichki muammolari, davlat–cherkov munosabatlari va diniy amaliyotdagi o‘zgarishlar natijasimi? Hududlar yo‘qotilishi, harbiy bosim, moliyaviy resurslarning torayishi va hukmdor hokimiyatini diniy ramzlar orqali mustahkamlash ehtiyoji sharoitida muqaddaslikni “moddiy ko‘rinish”larda ifodalash masalasi keskinlashgan. Bu talqinda ikona atrofidagi bahs faqat “tasvir yaxshi-yomon” degan sodda masala emas: muqaddaslikni aks ettiruvchi belgining (ikona) ibodatdagi o‘rni, hurmat bilan ibodat farqini aniqlash, avliyolar xotirasi va relikviya madaniyatining kuchayishi, shuningdek, imperator hokimiyatining cherkov siyosatiga aralashuvi kabi omillar bir-biriga tutashib ketadi [2].

Biroq ikonoklazmning aynan Abbosiylar davridagi musulmon–xristian aloqalariga “ta’siri” yoki aksincha, shu aloqalarning ikonoklazmga “ta’siri” haqida gapirganda, zamonaviy tadqiqotlar ikki yo‘nalishni yonma-yon qo‘yadi. Birinchi yo‘nalish ikonoklazmni Islomdagi tasvirga ehtiyotkor munosabat va musulmon tanqidlari bilan qisman bog‘lashga urinadi. Masalan, Patrisia Kron ikonoklazmni Vizantiya va musulmon dunyosi o‘rtasidagi g‘oyaviy raqobat fonida o‘qishga urinadigan talqinlarni muhokamaga olib kiradi: bunda Vizantiya hukmdor elitasining “muvaffaqiyat-mag‘lubiyat”ni diniy belgilar bilan tushuntirishga moyilligi va Islomning siyosiy ko‘tarilishi psixologik-ideologik bosim omili

sifatida tasvirlanadi. Ikkinchi yo‘nalish esa “Islom sabab bo‘ldi” degan chiziqli xulosaga ehtiyotkor yondashadi va tashqi omilni ko‘proq “fon” hamda “katalizator” darajasida ko‘radi; ya‘ni urushlar va chegaraviy bosim ikonoklazmni “boshlab bergan yagona sabab” emas, lekin ichki bahslarni kuchaytirgan muhit bo‘lishi mumkin [3].

Shu yerda Abbosiylar davridagi musulmon–xristian munozaralari alohida ahamiyat kasb etadi. Abbosiylar davrida arab tilidagi xristian ilohiyoti va himoyaviy munozara adabiyoti kengaydi: musulmon muhitida yashagan xristian jamoalar o‘z e‘tiqodini tushuntirish, e‘tirozlarga javob berish va ibodat amaliyotini oqlash uchun “Islom auditoriyasi” tushunadigan mantiqiy tilni ishlab chiqdi. Bu jarayon ikonalar masalasini ham chetlab o‘tolmadi, chunki musulmon tanqidlarida ko‘pincha “tasvirni muqaddaslashtirish butparastlikka yaqinlashmaydimi?” degan savol markaziy o‘rinda turardi. Shu nuqtada Theodore Abu Qurrahning ikonalarini hurmat qilish haqida arab tilida yozilgan risolalari muhim dalildir: unda ikona “Xudoning o‘zi” emas, balki ma‘noga yo‘naltiruvchi belgi ekanini asoslash, hurmat va ibodatni farqlash, hamda xristian aqidasiidagi mujassamlashuv g‘oyasi orqali tasvirning ma‘naviy izohini berish kabi argumentlar uchraydi [4]. Bunday matnlar ikonoklazmning Abbosiylar davridagi musulmon–xristian aloqalariga ta‘sirini intellektual darajada ko‘rsatadi: xristian tomon o‘z pozitsiyasini nafaqat ichki cherkov auditoriyasi uchun, balki musulmon muhitidagi bahslar uchun ham qayta bayon qilishga majbur bo‘lgan.

Endi ikonoklazmning siyosiy va diplomatik aloqalarga ta‘siriga kelganda, g‘arb tarixshunosligi ko‘proq bilvosita mexanizmlarni ko‘rsatadi. Birinchidan, Abbosiylar bilan uzluksiz harbiy-siyosiy to‘qnashuvlar sharoitida Vizantiya ichida diniy birlik va legitimlik masalasi kuchaydi; ikonoklazm tarafdorlari ham, ikonalarini qo‘llab-quvvatlovchilar ham g‘alaba-mag‘lubiyatni ilohiy ishora sifatida talqin qilishga moyil bo‘ldi. Ikkinchidan, elchiliklar, asir almashuvi va chegaradagi kundalik muloqotda “xristianlik timsollari”ning jamoat ko‘rinishi masalasi sezilarli bo‘lib qoldi: ikonalar atrofidagi ichki bahslar sababli Vizantiyada diniy ramzlarning qanday namoyon bo‘lishi, qaysi makonda qanchalik ochiq qo‘llanishi haqida ehtiyotkorlik kuchaygan bo‘lishi mumkin. Bu fikrni qat‘iy raqamlar bilan isbotlash doim ham oson emas, ammo musulmon-xristian polemik matnlarida aynan jamoat ko‘rinishi, ibodat amaliyoti va “tasvir”ning maqomi doimiy mavzu sifatida qaytib kelishi uning muhim muammo bo‘lganini ko‘rsatadi [5].

“Islomda ham ilk ikonoklazm bo‘lgan” degan da‘volar atrofidagi bahs ham aynan qiyosiy yondashuvni talab qiladi. Ba‘zan Umaviy hukmdori Yazid II nomi bilan bog‘lanadigan “tasvirlarni cheklash” farmoni Vizantiya ikonoklazmiga “namuna bo‘lgan” degan qarash uchraydi, lekin zamonaviy tadqiqotlar bu rivoyatlarning tarixiy qatlamini tanqidiy tekshiradi. Christian C. Sahner mazkur masalada manbalar va dalillarni qayta ko‘rib chiqib, farmonning

ko‘lami, amalda qanchalik bajarilgani va keyingi davrlar xotirasida qanday “qayta qurilgani” borasida ehtiyotkor xulosalar beradi; shuning uchun “Yazid II farmoni Vizantiya ikonoklazmini boshlab berdi” degan qat’iy fikr ilmiy adabiyotda mustahkam, yagona pozitsiya sifatida qabul qilinmaydi [6]. Bu natija ikonoklazm–Abbosiyalar aloqasi masalasini ham soddalashtirmaslik kerakligini anglatadi: o‘xshashliklar bo‘lishi mumkin, ammo bevosita sabab-oqibat zanjiri har doim ham ishonchli dalillarga tayanmaydi.

Shu bilan birga, Abbosiylar davri musulmon–xristian aloqalari ikonoklazm bahsining “tili”ni kuchli ta’sirlantirganini aytish mumkin. Chunki Abbosiylar davri Bag‘dod atrofida shakllangan tarjima harakati, mantiq va munozara madaniyatining o‘ssishi, shuningdek, dinlararo bahslarning ko‘payishi bilan ajralib turadi; natijada tasvir, belgi, ma’no, hurmat, ibodat kabi tushunchalar ko‘pincha qat’iyroq mantiqiy ta’riflar bilan izohlana boshlaydi. Bu jarayon Vizantiyaning o‘zida ham (to‘g‘ridan-to‘g‘ri “qarz olish” emas, balki umumiy intellektual muhit va raqobat fonida) teologik dalillash usullarining charxlanishiga xizmat qilgan bo‘lishi mumkin [7].

Vizantiya ikonoklazmi va Abbosiylar davridagi musulmon–xristian aloqalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni eng to‘g‘ri talqin qilish — uni “Islom ikonoklazmni tug‘dirdi” degan soddalashtirilgan da’vo sifatida emas, balki urush-diplomatiya-munozara uchburchagida shakllangan keng tarixiy muhit sifatida ko‘rishdir. Zamonaviy g‘arb manbalarini qiyoslab o‘qiganda, ikonoklazmning ildizi Vizantiyaning ichki siyosiy va diniy muammolarida yotgani, musulmon dunyosi bilan to‘qnashuv va qo‘shnichilik esa ko‘proq bahslarni keskinlashtirgan, argumentlarning ifoda uslubini qayta shakllantirgan va xristian jamoalarni o‘z e’tiqodini yangi auditoriyaga mos tilda asoslashga majbur qilgan omil bo‘lgani ko‘rinadi. Shu ma’noda ikonoklazm Abbosiylar davridagi musulmon–xristian aloqalariga “ta’sir” ko‘rsatgan: u diniy ramzlar va jamoat amaliyotini muhokama markaziga olib chiqdi, arab tilidagi xristian ilohiyotida ikona masalasini munozaralarning tayanch mavzusiga aylantirdi; Abbosiylar bilan doimiy siyosiy raqobat esa Vizantiya ichida diniy legitimlikni qayta qurish jarayonlarini jadallashtirgan tarixiy fon bo‘lib xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kaegi W. E. *Confronting Islam: Emperors Versus Caliphs*. Cambridge University Press, 2008. — P. 365–394.
2. Brubaker L.; Haldon J. F. *Byzantium in the Iconoclast Era*, — Cambridge University Press, 2011. — 918 P.
3. Crone P. *Islam, Judeo-Christianity and Byzantine Iconoclasm*. Jerusalem Studies in Arabic and Islam. — 1980. — Book 2. — P 59–95.

4. Abu Qurrah T. A Treatise on the Veneration of the Holy Icons. trans. S. H. Griffith. — Leuven : Peeters, 1997. — P 99.
5. Humphreys M. A Companion to Byzantine Iconoclasm. — Leiden ; Boston : Brill, 2021. — P 648.
6. Sahner C. C. The First Iconoclasm in Islam. Dar-al- Islam. — 2017.— P. 5–56.
7. Humphreys M. A Companion to Byzantine Iconoclasm. — Leiden ; Boston : Brill, 2021.